

Af Køges Saga.

Af Otto Smith.

Byens kag*).

Køges kag var i middelalderen bekendt for sin størrelse. Den var så stor, at den kom i folkemunde sammen med Køge handsker. I Holbergs »Uden hoved og hale« siger Sganarell: »Så står vi som i Køge halsjern med vore fire akter« (nml. til spot og spe).

Kagen var ofte sammen med gabestokken anbragt på en forhøjning, så at man lettere fik øje på de syndere, der her udstilledes til mængdens spot, og på denne forhøjning overførtes navnet kag. Der tales således i gamle aktstykker om, at kvinden »skal sættes på kaget og selff needspringe«. (Rosenvinge Gl. L. V 511.)

I Anders Petersens bog om Køge fremdrages en del træk af byens kriminalhistorie, der selvfølgelig for en stor part er knyttet til denne bygning på byens torv. Om kagens endeligt siger han dog kun, at magistraten i maj 1799 fældede dens dødsdom, og at stiftamtmanden den 8. juni samme år resolverede, at den måtte bortauktioneres til nedbrydning.

Helt så let gik det nu ikke!

Køge havde i slutningen af det 18. århundrede en borgmester, kancelliraad Lucas Arff, der havde gået og set sig gal på dette monstrum af en bygning, som ikke var særlig godt vedligeholdt, men dog stod som et ærværdigt minde fra byens fortid.

*) opr. pælen, hvortil forbryderen, der skulde piskes, blev bundet.

Han vilde gerne have den bort, men stemningen blandt borgerne var ham imod i denne sag, og da han nødig vilde vække strid, tav han stille. Håbet om at blive af med den opgav han dog ikke, og da han undlod at lade den istandsætte, forfaldt den mere og mere.

I 1796, da det gik op for ham, at den var vurderet til 40 rigsdaler i brandassurance, mente han dog, at nu var tiden moden, og indgav til stiftsbefalingsmanden, grev Knuth, en ansøgning om at få fjernet »denne vanziir for byen«.

Han kunde dog ikke i sin ansøgning komme uden om, at fjernelsen var mod borgernes ønske, og grev Knuth forlangte derfor en udtalelse fra disse om sagen.

Dette var selvfølgelig ikke efter borgmester Arffs hoved, og at han var irriteret derover, fremgår tydeligt af den udskrift af rådstueprotokollen, som han en månedstid senere fremsendte til stiftsbefalingsmanden.

Han havde først samlet byens »eligerede borgere«, der var ganske enige med ham. Skulde der forekomme exekutioner, kunde disse jo ske ved en opsat pæl! Men de mente dog, at det var bedst, at borgmesteren rådspurgte selve borgerskabet. De turde altså heller ikke påtage sig ansvaret, hvad der tydeligt nok viser, at der var uro om dette spørgsmål.

Hele borgerskabet blev da tilsagt til møde »ved vægteren og rådstueklokkens ringning trende gange«.

Den mødte forsamling viste imidlertid en ganske anderledes pietet for det nedarvede. Med Isach Ilich, Henning Kiersgård, Jørgen Crølsen og Hans Ahrentsen som ordførere erklærede de, »at kagen var en ældgammel ziir for byen og burde conserveres«.

Stiftsbefalingsmanden var sikkert ikke glad ved at gaa imod borgernes ønsker. Han forlangte overslag over bekostningerne ved nedbrydning o. l., men borgmesteren, der havde holdt på sin mening, trak nu med vilje sagen i langdrag. Han havde et middel, der nok skulde bringe ham sejren i hænde. Han modsatte sig enhver udgift til reparation, og tre år efter var kagen så forfalden, at den truede med sammenbrud. Nu måtte magistraten gaa ind på dens fjernelse.

Men den strid, der havde stået, er ikke uden interesse for nutiden. Den viser både embedsmanden, der ønskede en humanere behandling af forbryderne og et gammelt tortursted fjernet, og det menige folk, der — som det heldigvis oftest er tilfældet — klyngede sig til det sædvanemæssige.

Begges synspunkter var rigtige, man forstod blot ikke den gang at finde hinanden på et fælles grundlag som nu.

Jægerkorpset.

I det 18. århundrede fandtes der i de fleste danske købstæder et borgerkompagni til byernes umiddelbare beskyttelse. Det var — som navnet siger — borgerne, der gjorde tjeneste i dette kompagni, og de måtte ikke, som det i begyndelsen havde været skik, sende en tjener eller læredreng i stedet.

Køge havde imidlertid foruden dette kompagni et jægerkorps. I dette indgik, som i alle jægerafdelinger, kun unge letbenede folk, og disse rekruteredes blandt byens unge håndværkssvende.

Meget kender man dog ikke til dette korps, men måske fremtiden kan bringe nye efterretninger om det.

Det eneste dokument angående korpset, der er kommet for dagen, viser, at det i 1804 bestod af en underofficer, Henrik Lorents Ramløse, og 28 jægere. Af disse var 3 felberedersvende (garvere), 8 skomagerversvende, 4 møllersvende, 2 bryggersvende m. fl. Desuden fandtes der — hvad der lyder morsomt i vore ører — 2 købmandssvende og en musikantsvend.

Borgerkompagniet.

Dette må være opstået allerede i det 18. århundredes begyndelse, thi i 1747 fik det en ny fane, »da den forhen var ubrugelig«, og der må dog gå op mod et halvt hundrede år, før en fanedug er helt kassabel.

Fra de første halvtreds år kender vi imidlertid desværre intet til dets virksomhed og indre liv. I 1750 fik det imidlertid et af stiftsbefalingsmanden approberet

reglement, og dette afgav grundlag for udarbejdelsen af et nyt reglement i 1777, der bedre svarede til de ændrede tilstande og til hele tidsånden.

Det var fire af kompagniets officerer, P. Tøxen, I. Ross, Hans D. Stadager og Jacob H. Fich, der udarbejdede dette sidste, og de hævdede udtrykkeligt i indledningen, at det var skrevet »til at vedligeholde god skik og orden ved Kjøge borger-compagnie og al uorden at forekomme«.

Da lydighed og respekt selvfølgelig var meget vanskelig at opretholde i disse borgerlige korps — beretninger om de komiske episoder, der forekom i dem, lever jo endnu i mange af vore købstæder, hvor de går fra mund til mund —, så indskærpede reglementet, der meget ofte oplæstes under gevær for rigtig at blive forstået og efterkommet, at »ingen kommando kan bestå uden subordination«, og at »al selvrådighed samt egensindighed« var af det onde. Og det samme gentoges atter og atter under de følgende punkter.

Magistraten var den højeste krigsbestyrelse. Til denne anmeldte kompagniets chef, der havde kaptajnsrang, når han fandt det fornødent at øve mandskabet i »krigsmanoeuvres«, hvilket skulde ske mindst en gang om året.

Magistraten indkaldte derefter alle officererne til et krigsråd om det vigtigste spørgsmål: hvornår øvelserne skulde holdes; for det skulde jo gerne være på en tid, hvor man ikke greb for stærkt ind i den enkeltes borgerlige næring. Men når nu een officer var brygger, en anden høker, en tredie klædefabrikør o. s. v., som hver havde sine interesser, har disse »krigsråd« sikkert ikke været kedelige.

Resultatet af rådslagningen kundgjordes derpå for borgerne ved kompagniets egen tambour. Der var forskellige bøder for udeblivelse stigende efter graderne, således at officererne, »hvis de mod formodning udeblive«, måtte bøde 1, 2 og 4 rdl. for henholdsvis 1., 2. og 3. gang. Også for at møde for sent var der et bødereglement, og betalte man ikke, blev man pantet for beløbet.

Hvis en mødte »drukken eller beskienket« til øvelse, vistes han hjem og udpantedes for 2 mark, og hvis nogen

røg tobak*) på gaden, måtte han bløde 1 mark. Det var kaptajnens sag at få alle disse bøder inddrevet, hvorpå de gik i byens fattigkasse.

Det menige mandskab instrueredes selvfølgelig nøje om at adlyde såvel ober- som underofficerer. Følte de sig forurettede af disse, måtte de ikke tage sig selv til rette eller svare igen, men kunde senere klage derover til magistraten. Alle tvistigheder og lignende påkendtes »uden vidtløftighed og på korteste måde« ved politiretten; men der kunde fra denne appelleres til stiftsbefalingsmanden.

Noget sådant synes dog aldrig at have fundet sted, og tvistighederne er sikkert oftest blevet bilagt ved et krus øl, når øvelserne var sluttet.

I det 18. århundredes slutning sygnede hele denne bevægelse med borgerlige korps noget hen; men efter englændernes første overfald udgik der en kongelig befaling (af $\frac{4}{6}$ 1802), der atter påbød oprettelsen af borgervæbninger, samtidig med at landeværnet organiseredes.

I Køge dannedes der et infanterikorps med 2 afdelinger, men det har næppe været andet end en omorganisering af det gamle kompagni, thi af en rulle fra 1801 over dette ses det at bestå af kaptajn Hans Olufsen, premierløjtnant J. Boysen, tambour Hans Olsen og 123 borgere »under gevæhr«. Derimod var hverken sekondløjtnants-, fændriks- eller kommandersergentsposterne besat.

Ved nyordningen voksede kompagniet. Den 3. juni 1803 bestod det af 4 »ober officeres«, 9 »under officeres«, 1 tambour, 90 borgere under 50 år og 30 over denne alder, alle i 1. afdeling.

I 2. afdeling, der sikkert kun var en reserve, fandtes 139 mand, hvoraf kun de 26 havde uniform. Denne bestod af grøn trøje, hvide »over-buxer« og rund hat med grøn fischu.

Uniformen for 1. afdeling var langt flottere. Den bestod af trekantet hat »uden tresse eller anden zirats«, men med gul kokarde, lang kjole af blå farve med røde opslag og rabatter samt gule knapper, dertil hvid undermunde-

*) pipe. Cigarer kendtes først i det 19. årh.

ring og lange bukser («pantalong buxer»). Endelig kom hertil bandoler med patrontaske og sabel samt korte støvler.

Året efter var denne afdeling — uvist af hvilken grund — reduceret til 66 borgere under gevær, og da man nåede 1807, da fjenden besatte landet, og da dette brave korps kunde have indlagt sig udødelig hæder, hvordan gik det da? Ja, en noget senere indberetning siger kun, at korpset ved det engelske indfald mistede geværerne og det øvrige våbentøj — men hvorledes? Mon i hæderfuld kamp mod den overlegne fjende? Vi drager glemselens slør derover. Det var et ondt år for Køge og dens omegn!

Året efter kom der mærkeligt nok atter liv i bevægelsen, ja korpset nød endog en ganske særlig udmærkelse: det blev ophøjet til borgerligt artilleri!

Fra det kongelige arsenal udleveredes 2 tre-punds kanoner med tilhørende ammunitionsvogne samt 60 sabler, og en officer blev udkommanderet for at lære de gode borgermænd at tumle trepundingerne. Hans majestæt inspicerede i de følgende år i højstegen person øvelserne og tilkendegav sin allernådigste tilfredshed samt approberede den 19. juni 1811 en ny uniform.

Men ak, hvor længe var Adam i Paradis! I 1815 kom sergent Bramson af det kgl. artilleris 2. kompagni og hentede kanonerne med alt tilbehør (bl. a. 131 stk. kugleskud), og da det, som det står i en indberetning af 1824, var for bekosteligt for byen at anskaffe kanoner (og begynde for sig selv!), kunde man jo nu kun indøve mandskabet, der var blevet forvænt med det store skyts, i fodexsercits og sabelgreb. Der var på den tid 3 officerer, 6 underofficerer og 56 mand i korpset samt 4 hoboister (blæsere).

Man ansøgte derfor gennem stiftamtmand v. Lowzen om enten at få våben udleveret igen, eller at korpset i lighed med, hvad der var sket i andre byer, måtte gå over til et brand- og politikorps.

På opfordring af overauditør og borgmester Frederiksen satte man sig i forbindelse med Næstved og lånte

denne bys reglement, som A. Hansen, Chr. Helsted og I. Tingsted (åbenbart korpsofficererne) gav sig til at bearbejde med Køge for øje.

Foruden at man heri fastslog befalingsmændenes antal, foreslog man, at de ældre borgere, der under krigen 1808—14 havde været med til at betjene kanonerne (men sikkert aldrig løsnet et skud), skulde fritages for at gå over i den nye tjeneste. Desuden skulde de, der havde bekostet uniform, overgå i politivagten, så at de kunde vedblive med at bruge uniformen.

Således endte Køge borgervæbning, men ånden i den gled med over i den nye virksomhed, hvor den trivedes til de seneste tider.

Brandvæsnet i ældre tid.

Det må ikke forstås således af det foregående, at Køge først med borgervæbningens opløsning fik et brandkorps.

Fra meget tidlige tider i dens beståen har der i Køge været et brandlaug, der synes at have stået i forbindelse med byens liglaug (begravelsesselskab); men først efter Frederik den femtes store forordning af 1761 om købstædernes brandvæsen kender vi noget rigtigt til dette brandvæsen, der til langt op i det 19. århundrede blev ved at have en vis forbindelse med liglauget, der imidlertid slet ikke kendes, da dets arkivalier mangler.

I 1787 udgav den allerede omtalte borgmester Arff nogle supplerende bestemmelser til den kgl. forordning.

Et gammelt ord siger om en mand, der har meget at gøre, at han må være »både her og der og strålemester tillige«. I Køge kunde man med større ret sætte den såkaldte brandmester i stedet.

Til daglig havde denne opsynet med alle redskaberne, der opbevaredes i brandhuset. Ved en brand skulde han reparere Sprøjterne og påse, at der var mandskab nok, samt at de udmattede blev afløst. Men yderligere skulde han våge over, at slangerne ikke slog knuder, at strålemesteren dirigerede strålerne rigtigt, at pumpemandskabet arbejdede godt, og at rodemesteren virkelig bestilte noget.

Var så branden overstået, skulde han samle og optælle folkene og »antegne, hvem der i ildsvåde haver vist sig mest troe og flittig, på det enhver efter fortieneste enten med straf eller belønning kan blive anseete«.

Redskaberne bestod på denne tid af en stor sprøjte med to slanger og en reserveslange, en tønde med to pumpestænger med vedhæftet sæk, hjul og seletøj m. m. Dernæst en mindre sprøjte med en slange paa $23\frac{1}{2}$ alen, 24 læderspande, 13 store vandkar og 15 bærestænger. Dertil økser, standlygter, brandhager og håndlygter, en slæde til sprøjten, tre håndsprøjter, 6 stiger med henholdsvis 30, 26, 15, 13, 9 og 7 trin.

Brandmester (1787) var tømremester Jacob Jensen og sprøjtemester Jørgen Polak. Strålemestre var Christoffer Becker, Bertel Due og Johan Mouritsen, og desuden var der ansat 3 assistenter og tre vagthold à 7 mand. Byen var inddelt i fjerdinge, dog var den vestre og største atter delt, saa at der var ialt 5 rodemestre.

I 19. århundredes begyndelse fandt så den omordning sted, som foran er antydnet ved omtalen af borgervæbnin- gens opløsning. Præget blev — i hvert fald i det ydre — mere militært, og der ansattes 1 kaptajn som chef, 1 premierløjtnant som næstkommanderende, 1 dito som »vandspektør«, 1 dito til brand- og politivagten, 3 sekondløjtnanter som sprøjtekommandører og desuden 1 kommandersergent, 8 underofficerer og 1 tambour.

Frederik den V's forordning havde påbudt, at alle skulde være parate i tordenvejr. Nu blev der oprettet en særlig »tordenvagt« på sprøjtehuset, hvor et hold ad gangen havde vagt, idet de for en uge ad gangen var bestemt til at indtage denne vagt ved tordenvejrs indtræden. Det afgående hold indsendte skriftlig beretning om vagtens forløb, samt afleverede nøglen til sprøjtehuset til det afløsende.

H. C. Hansen blev den første brandkaptajn. I en indstilling fra 1820 ansøgte han borgmesteren om, at to af folkene måtte få deres afsked på grund af øjensvaghed, samt indstillede en tredje til afgang, fordi han selv kørte post til Ringsted. Samme år udgik Jens Madsen af liglauget, men vedblev at være brandmester.

I 1822 blev brandmesterembedet spaltet i to og besat med skomagermestrene Lars Børgesen og Anders Clausen. Brandassistent var Mathias Dahlstrøm.

Også selve sprøjtemateriellet forøgedes, og inddelingen til dets betjening ændredes derefter.

»Den store sprøjte« og »Jagtsprøjten« havde hver to strålemestre, og til deres betjening stod ialt 14 svende og 9 reservister. Desuden var der anskaffet en ny sprøjte, der må have været større end selve »den store sprøjte«; thi til dens betjening var alene ansat 14 svende, 4 værkgeseller og 5 rodemestre.

Denne ordning og dette materiel holdt sig nogenlunde uforandret gennem hele det 19. århundrede.

(Borgerkorpsenes og brandvæsnets arkivalier i landsarkivet for Sjælland m. m.)